

**Qafqaz Regional
Ekoloji Mərkəz**

**Neftçilərin Hüquqlarının
Müdafiə Təşkilatı**

**Ermənistanın Azərbaycan ərazilərində törətdiyi
ekoloji terror və beynəlxalq neft-qaz xətlərinin
qəsdən hədəfə alınması haqqında**

HESABAT

**7 Noyabr, 2020
Bakı, Azərbaycan**

Mündəricat

1. Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin tarixi.....
2. Ətraf mühit və təbii sərvətlərə vurulmuş zərərlərin qiymətləndirilməsi.....
3. Biomüxtəlifliyin məhv edilməsi nəticəsində dəymiş zərərlər.....
 - 3.1. İşğal ərazilərində yerləşən məşələr.....
 - 3.2. Dövlət təbiət abidələri.....
 - 3.3. Xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri.....
4. Su ehtiyatlarının vəziyyəti
5. Faydalı qazıntılar.....
6. Ətraf mühitə ağır təsirlər.....
 - 6.1. Tərədilən yanğınların ətraf mühitə təsiri.....
 - 6.2. Hava, su, torpağların çirkləndirilməsi və zərərli tullantıların basdırılması.....
 - 6.3. Radioaktiv çirklənməsi.....
 - 6.4. Ekoloji terror.....
7. Enerji təhlükəsizliyi.....
8. Strateji əhəmiyyətli və mülki obyektlərinin hədəfə alınması.....
9. Çağırış.....

1. Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin tarixi

1828-ci ildən başlayaraq İran və Türkiyədə yaşayan ermənilərin Rusiyanın işğal etdiyi Zaqafqaziyaya və Dağlıq Qarabağa ermənilərin kütləvi köçürülməsi başlandı və bu Dağlıq Qarabağda ciddi demoqrafik təsirlərə gətirmiş və ermənilərin gələcək ərazi iddialarının əsasını qoymuşdur. Belə ki, 1905-ci ildən başlayaraq azərbaycanlıların kütləvi şəkildə soyqırma məruz qalması prosesləri başlanmışdır.

20 fevral 1988-ci il tarixində Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayət Şurasının Xankəndi şəhərində keçirilən sessiyasında erməni nümayəndələri tərəfindən Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin Ermənistan SSR-in tərkibinə verilməsi barədə qəbul edilən qərar Sovet İttifaqı Mərkəzi Komitəsi tərəfindən qəbul edilmədi və bu qərarın qeyri-qanuni olduğunu elan etdi.

Həmin ildə Ermənistanın “Kanakaner” alüminium zavodunun rəhbərlərinin göstərişi ilə pansionat tikmək adı altında Azərbaycanın müvafiq dövlət orqanları ilə razılaşdırılmadan Qarabağın Topxana məşəsinin qiymətli ağacları vəhşicəsinə qırılmağa başlandı. Təbiətə qarşı törədilən bu vəhşilik Azərbaycan ictimaiyyəti tərəfindən qəbul edilmədi və kütləvi mitinqlər başlandı. Bununla da ermənilər öz çirkin siyasətini davam etmək məqsədilə Azərbaycana qarşı hərbi təcavüzə başladılar.

1988-1993-cü illərdə erməni silahlı qüvvələrinin hərbi təcavüzü nəticəsində Azərbaycan torpaqlarının 20 faizi – Dağlıq Qarabağın, eləcə də ona bitişik 7 rayonun (Laçın, Kəlbəcər, Ağdam, Cəbrayıl, Füzuli, Qubdalı, Zəngilan) ərazisi işğal olundu, əhalisinin bir hissəsi xüsusi amansızlıqla qətlə yetirildi və nəticədə 700 min nəfərədək azərbaycanlı öz daimi yaşayış yerlərindən məhrum olaraq köçkün düşdü.

BMT Təhlükəsizlik Şurasının 1993-cü il 822, 853, 874 və 884 sayılı qətnamələri başda olmaqla beynəlxalq təşkilatların qəbul etdiyi çoxsaylı qərarların Ermənistanın işğalçı qüvvələrinin Azərbaycanın işğal edilmiş bütün ərazilərindən çıxarılması ilə əlaqədar tələbləri bu günədək Ermənistan tərəfindən yerinə yetirilmir.

Əksinə cəzasızlıq mühitində Ermənistan Azərbaycana qarşı 27 sentyabr 2020-ci il tarixində Ermənistan silahlı qüvvələri atəşkəs rejimini kobud şəkildə pozaraq, təmas xətti boyunca Azərbaycan Respublikasının mövqelərini iriçaplı silahlar, minaatanlar və müxtəlif çaplı artilleriya qurğularından atəşə tutaraq yeni təcavüz aktlarına əl atır.

2. Ətraf mühit və təbii sərvətlərə vurulmuş zərərlərin qiymətləndirilməsi

Ermənistanın həyata keçirdiyi işğalçılıq siyasəti, təcavüzi nəticəsində işğal olunmuş ərazilərdəki Azərbaycan təbiətinə, bioloji müxtəlifliyə, nadir ekosisteminə və bütövlükdə regionun ekoloji durumuna ciddi ziyan vurmuş və ətraf mühitin deqradasiyası ilə nəticələnən fəsadlara gətirib çıxarmışdır.

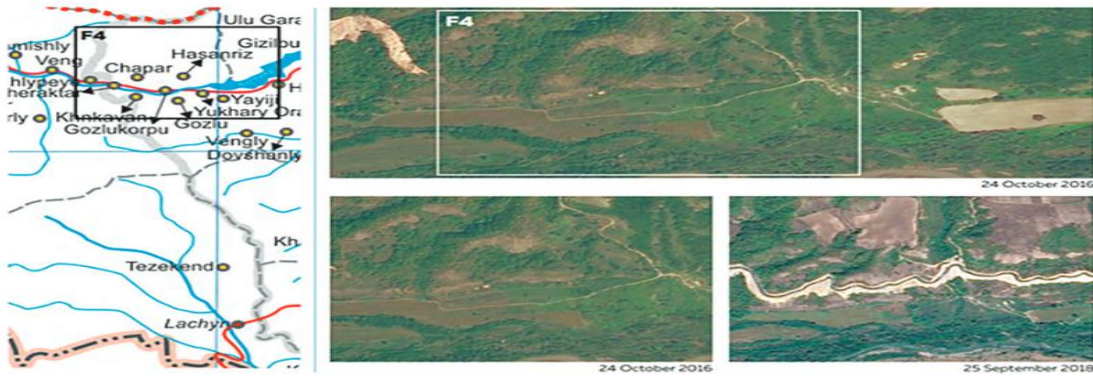
İşğal olunmuş ərazilərdə meşələrin qırılması və ərazilərin yandırılması, su resurslarının çirkləndirilməsi, flora və faunanın məhv edilməsi, təbii sərvətlərin talan edilməsi nəticəsində ekoloji tarazlıq pozulmuş və regionun ətraf mühitinə mühüm təhlükə yaratmışdır.

Dövlət, QHT, alim və müstəqil ekspertlərdən ibarət Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetini yaratdığı İşçi Qrup Ermənistanın hərbi təcavüzünün nəticəsində meydana çıxan zərərlərin qiymətləndirilməsində bu sahədə mövcud olan beynəlxalq təcrübə və standartları nəzərə almışdır.

3. Biomüxtəlifliyin məhv edilməsi nəticəsində dəymiş zərərlər

3.1. İşğal ərazilərində yerləşən meşələr

Azərbaycan Respublikasının meşə ilə örtülü sahələrinin 25% işğal altında olan ərazilərdə yerləşir. “Azərkosmos” Açıq Səhmdar Cəmiyyətinin əldə olunan məlumatları təsdiq edir ki, 260.300.00 hektar qiymətli meşələr erməni vandalizmi nəticəsində məhv edilir. Təsadüfi deyildir ki, son illər ərzində Ermənistanın meşə sənayesi və bu sahədə ixrac göstəriciləri artmışdır. Şübhəsiz ki bu, Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərində qiymətli ağac cinslərindən ibarət meşələrin hesabınadır.

1. Satellite imagery of forest cutting for the construction of a canal near the Sarsang Reservoir in the occupied part of the Tartar district (46°30'30.882"E, 40°8'45.486"N) obtained by Azercosmos¹³.

2. Satellite imagery of deforestation caused by mining activities near Chardagly village in the occupied part of the Tartar district ($46^{\circ}41'33.965''E$, $40^{\circ}14'9.393''N$) obtained by Azercosmos¹⁴.

3.2. Dövlət təbiət abidələri

Ermənistan tərəfindən işğal olunmuş Azərbaycan ərazilərində 13.197.5 hektar qiymətli meşə sahələri, hündürlüyü 45 metr, diametri 6-8 metrədək, yaşı 120 ildən 2000 ilədək olan pasportlaşdırılmış 145 Şərqi çınarı daxil 215 ədəd təbiət abidəsi və 5 ədəd geoloji-paleontoloji obyekt vardı ki, bunlar da misli görünməmiş vandalizmə məruz qalmışdır.

Kütləvi şəkildə məhv edilən qiymətli meşə sahələrinə Kəlbəcər rayonunda 968.0 hektar ərazini əhatə edən Ayı fındığı, Laçın rayonunda 1.092.00 hektar ərazidə yerləşən Ardıc ağacı, Xocavənd rayonunda 0.5 hektar ərazini əhatə edən Azat ağacı, Zəngilan rayonunda 10.000.00 hektar ərazidə yerləşən Araz palıdı, Ağdərə rayonunda 5.0 hektar ərazini əhatə edən Şərqi çınarı və Xocalı rayonunda 20.0 hektar ərazini əhatə edən Pirkal meşəliyinin sahələri daxildir.

Şuşa şəhərindən cənubda, dəniz səviyyəsindən 1365 m hündürlükdə yerləşən, Titon yaşlı əhəng daşlarından ibarət uzunluğu 114 metr olan “Xan Mağarası”; Xocavənd rayonunun Azıx kəndindən bir kilometr cənub-şərqdə, dəniz səviyyəsindən 900 m hündürlükdə yerləşən, Oksford-Kimmeric yaşlı əhəng daşlarından ibarət uzunluğu 250 metr olan “Azıx Mağarası”; Xocavənd rayonunun Metstağlar kəndindən cənubda, dəniz səviyyəsindən 850 m hündürlükdə yerləşən, Oksford-Kimmeric yaşlı əhəng daşlarından ibarət uzunluğu 22 metr olan “Tağlar Mağarası”; Şuşa rayonunun Daşaltı kəndindən 500 metr şimal-şərqdə, Qarqarçayın sol sahilində, dəniz səviyyəsindən 1410 m hündürlükdə yerləşən, Titon yaşlı əhəng daşlarından ibarət uzunluğu 72 metr olan Qaxal Mağarası və Cəbrayıl rayonunda Dağtumas kəndindən 2 km şərqdə, dəniz səviyyəsindən 870 metr yüksəklikdə yerləşən, Titon yaşlı əhəng daşlarından ibarət uzunluğu 30 metr olan Divlər sarayı mağarası mühafizə olunurdu. Ayrı-ayrı mənbələrdən əldə edilən məlumatlara əsasən, həmin abidələr məhv edilib.

3.3 Xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri

Azərbaycanda qeydə alınmış 594 növ quru onurğalılardan 400-dən çoxu Qarabağ ərazisində yayılıb, onlardan isə 84 növ Azərbaycan Respublikasının “Qırmızı Kitab”ına daxildir.

Azərbaycanda olan 115 növ məməlilərdən 70 faizdən çoxuna Qarabağ ərazisində rast gəlinir. Bu ərazilərdə yaşayan 26 növ məməli “Qırmızı Kitab”a daxil edilib.

Azərbaycanda quşların 405 növündən 288-i Qarabağ ərazisində qeydə alınıb. Adları “Qırmızı Kitab”da yer alan 72 quş növündən 50-si Qarabağ bölgəsində yayılıb. Ölkəmizdə olan 11 növ suda-quruda yaşayanın 4 növünə Qarabağ ərazisində rast gəlinir.

Sürünənlər sinfindən ölkəmizdə yayılmış 63 növün 32-i Qarabağ bölgəsində qeydə alınmışdır.

Hazırda növlərin mövcud vəziyyəti haqda hər hansı bir məlumat yoxdur.

İşğal olunmuş ərazilərdə 460 növdən çox yabani ağac və kol bitkiləri bitir. Bunlardan 70-i endemik bitkilərdir. Yüzlərlə növ ağac və kol bitkiləri işğal olunmuş ərazidə məhv edilərək dünya florasının xəzinəsindən silinmək üzrədir. Bu endem bitkilərin 7 növünə (Qarabağ tülpanı, Qarabağ güləvəri, Zəngilan gəvəni, Sağsağan gülxətmisi, Şuşa vələsi, Şuşa xaşası və Şuşa gəvəni) yalnız Dağlıq Qarabağ ərazisində rast gəlinir.

Ermənistanın işğalı altında olan Bəsitçay və Qaragöl təbiət qoruqları, Arazboyu, Laçın, Qubadlı və Daşaltı təbiət yasaqlıqları kimi 6 qorunan ərazidə (cəmi 43.000.00 ha) Azərbaycan Respublikasının Qırmızı Kitabına daxil edilmiş 60-dan çox fauna və 70-dən çox flora növünün əksəriyyəti artıq məhv edilmiş və yox olmaq təhlükəsi ilə üz-üzədir. Xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərində işğala qədərki dövrlərdə Qarabağımızın rəmzi olan Xarı bülüllə yanaşı, Şərqi çinarı, Əkin şabalıdı, Şuşa vələsi, Vələsyarpaq azat, Giləmeyvəli qaraçöhrə və digər nadir ağac növləri qorunurdu.

4. Su ehtiyatlarının vəziyyəti

Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərində ekoloji əhəmiyyətə malik 7 reliktlə böyük antropogen təsirə məruz qalır. Kəlbəcər və Laçın rayonlarının yaylaqlarında Böyük Alagöl, Kiçik Alagöl, Zaxagöl, Qaragöl, Canlıgöl, Işıqlı Qaragöl və Ağdərə rayon ərazisində (Tərtər qolu olan Torağaçayda) şirin su ehtiyatları bu gün işğal altındadır.

İşğal olunmuş ərazilərdə davamlı çirklənmə və çaylardan istifadənin düzgün tənzimlənməməsi ciddi ekoloji zərərlərə səbəb olur və yaxınlıqdakı bölgələrin əhalisini sudan məhrum edir. 10 su anbarının, o cümlədən 560 milyon m³ tutumu olan ən böyük su anbarı olan Sərsəng su anbarının qəsdən çirkləndirilməsi yaxın bölgələrdə yaşayan 400 minə yaxın azərbaycanlı mülki şəxsin həyatı üçün ciddi təhlükə törədir.

Qış mövsümündə su anbarındakı su ərazinin mövsümi ehtiyacları nəzərə alınmadan Azərbaycanlıların yaşadığı kəndlərə axıdılır və bu da yaşayış məntəqələrini, əkin sahələrini və rabitə xətlərini su basması ilə nəticələnir. Yay mövsümündə isə, əksinə illik su normasının yalnız 10-15%-i buraxılır ki, bu da kəskin su çatışmazlığı yaradır və torpaqların deqradasiyasına səbəb olur.

2016-cı ildə Avropa Şurası Parlament Assambleyası təmas xəttində yaşayan Azərbaycanlıların məqsədyönlü şəkildə sudan məhrum edilməsinə dair 2085 sayılı qətnamə qəbul edilmişdir. Assambleya hesab edir ki, bilərəkdən ekoloji böhranın yaradılması ətraf mühitə təcavüz kimi qiymətləndirilməlidir.

Oxçuçay və Bazarçay çayları Ermənistan ərazisindəki yataqların istismarı nəticəsində ağır metallarla çirklənmişdir. Bu çayların sularından hər hansı məqsəd üçün istifadə etmək mümkün deyil.

5. Faydalı qazıntılar

Ölkənin işğal olunmuş ərazilərində zəngin mineral resurslar mövcuddur. Burada 167 faydalı qazıntı yataqları, o cümlədən 5 qızıl, 7 civə, 2 mis, 1 qurğuşun və sink, 1 daş kömür, 6 gəc, 4 vermikulit, 1 soda istehsalı üçün xammal, 12 əlvan və bəzək daşları, 10 mişar daşı, 21 üzlük daşı, 12 gil, 20 sement xammalı, 8 müxtəlif növ tikinti daşları, 6 əhəng xammalı, 11 qum-çınqıl, 4 tikinti qumu, 1 perlit, 8 pemza-vulkan külü, 16 yeraltı şirin su və 11 mineral su yatağı yerləşir. Həmin yataqlarda sənaye ehtiyatları təsdiq edilmiş 205,3 ton qızıl, 251,1 ton gümüş, 1 788,2 ton civə, 37,3 min ton qurğuşun, 191,6 milyon m³ mişar daşı, 7,3 milyon ton gəc, 61,4 milyon m³ üzlük daşı, 28,7 milyon m³ gil, 46,7 milyon m³ tikinti daşı, 202,6 milyon m³ qum-çınqıl, 18,0 milyon m³ perlit, pemza-vulkan külü, 129,8 milyon

ton soda istehsalı üçün əhəngdaşı, 282,3 milyon ton sement xammalı, 434,4 min m³/gün yeraltı şirin su və 7 805 m³/gün mineral su və digər növ faydalı qazıntı ehtiyatları aşkar edilmişdir.

Beynəlxalq Ticarət Mərkəzinin 2017-ci ildə açıqlanmış məlumatına əsasən, son illərdə Ermənistandan dağ-mədən məhsullarının ixracı artmışdır. Burada Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərində yeraltı sərvətlərin talan edilməsinin rolu xüsusi qeyd edilməlidir. Bu illər ərzində Ermənistanın ixracında mühüm yer tutan dağ-mədən məhsulları sırasındakı qızıl, mis, sink filizləri və konsentratlarının, həmçinin qiymətli metalların konsentratlarının xeyli hissəsi Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərindəki Söyüdlü (Zod), Qızılbulaq, Vejnəli qızıl, Mehmana polimetal və Dəmirli mis-porfir yataqlarından hasil olunub.

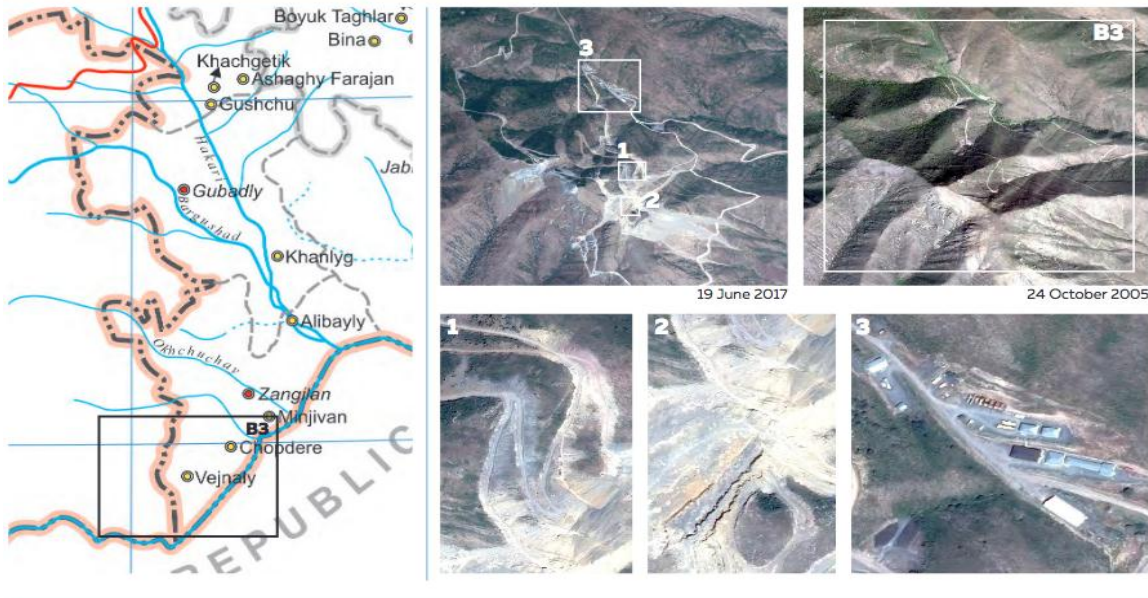
Hazırda işğal edilmiş ərazilərdə qızıl-mis yataqları və digər təbii sərvətlərin xarici ölkələrin hüquqi şəxslərinin iştirakı ilə qanunsuz istismarı təşviq və təşkil edilir. O ölkələr ki, daim hasilat sənayesində şəffaflığın təmini, “ödədiyini açıqla” prinsiplərini ciddi dəstələyir və başqalarından da bunu tələb edir.

Fransa, Kanada, İsveçrə və digər ölkələrdən imkanlı erməni əsilli və ya erməni diasporu ilə əlaqələri olan iş adamları Azərbaycan ərazisində yataqların istismarına cəlb edilmişdir.

İsveçrənin məşhur saat brendi “Franck Muller Group”un təsisçilərindən biri və baş direktoru Vartan Sirmakes. İşğal olunmuş Kəlbəcər rayonunun “Söyüdlü” və 30 oktyabr 2020-ci ildə işğaldan azad edilmiş Zəngilan rayonunun “Vejnəli” yataqlarından oğurladığı qızıl İsveçrə birjalarında satışı çıxarılır, qazanc isə elə həmin ölkənin banklarına yatırılır. Qeyd etmək istərdik ki, Vejnəli kəndində Azərbaycanın ən böyük qızıl yataqlarından biri yerləşir. Vejnəlidə, o cümlədən Kəlbəcərdə çıxarılan qızıllar “Franc Muller” saatlarının işləmələrində istifadə olunurdu”. Rəsmi statistikaya görə, Ermənistandan ixrac edilən məhsulların böyük bir hissəsi Vartan Sirmakesin vətəni olan İsveçrəyə ixrac olunur. 2019-cu ildə Ermənistan məhsullarının ixrac edildiyi ölkələr sırasında ikinci ən böyük paya sahib olan ölkə məhz İsveçrədir - ixracda bu ölkənin payı 17.4% (457 milyon dollar) həcmində olub.

3. Mining and ore processing facilities on 70.10 hectares of gold mine near Vejnaly village of the occupied Zangilan district
38° 55' 52" N, 46° 31' 40" E

Yataqların istismarında nəinki xarici korporasiyalar, həm də ofşor zonalarda saxta şirkətlər yaratmaq yolu ilə Ermənistanın siyasi rəhbərliyi də iştirak etmişdir. Bu sərəya R.Koçaryan-S.Sarqsayn cütlüyü, keçmiş səfir və indiki prezident Armen Sarkisyan və baş nazir N.Paşinyan daxildirlər.

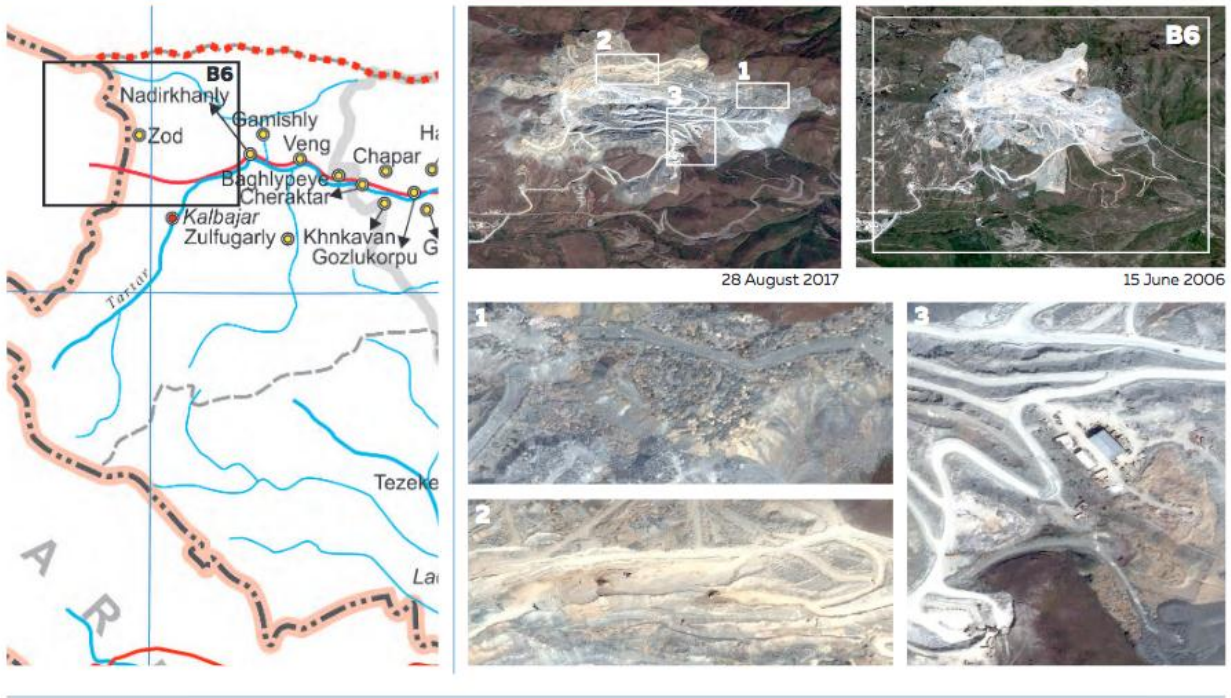
1997-ci ildə Kəlbəcər rayonunda sahiblik edən Ermənistan Sənaye və Ticarət Nazirliyi Söyüdlü (Zod) yatağının istismari üçün Kanadanın "First Dynasty Mines" (FDM) şirkəti ilə müqavilə imzalayıb. Yalnız 2003-2004-cü illərdə burada 4,5 ton təmiz qızıl istehsal edilib.

Ümumiyyətlə, FDM şirkətinin payına işğal olunmuş ərazilərin müxtəlif yerlərindən 16 ton təmiz qızıl düşüb. Söyüdlü yatağı Azərbaycan-Ermənistan sərhədində 73%-i ermənilər tərəfindən işğal olunmuş Kəlbəcər rayonu ərazisində yerləşir və yatağın Azərbaycan hissəsindəki ehtiyatı 112 tondan çox qızıl təşkil edir. Kəlbəcər rayonunun işğal olunmamışdan qabaq bu yataqdan 27 tondan artıq qızıl istehsal edilib. Baxmayaraq ki, bu yatağın istismarı 1992-ci ildə dayandırılıb, 1996-cı ildə ABŞ ekspertləri burada yenidən kəşfiyyat işlərinə başlayıblar. Nəticədə, yataqda 40 tondan çox qızıl ehtiyatının olduğu aşkar edilmişdir.

Kanadanın FDM şirkəti 2007-ci ilə qədər ermənilər tərəfindən işğal olunmuş Dağlıq Qarabağın qızıl mədən sahəsində 22,1 milyon dollar dəyərində sərmayə yatırılıb. Ermənistanda və Azərbaycanın işğal olunmuş torpaqları geoloji kəşfiyyat işlərinin aparılmasına bu şirkət tərəfindən toplam 4 milyon dollar dəyərində investisiyalar ayrılıb. 1997-ci ilin sentyabr ayında Ermənistanın Sənaye və Ticarət Nazirliyi və FDM şirkəti arasında 63,3 milyon dollar həcmində filiz-mədən işləri haqqında saziş imzalayıb. FDM aktivləri Marcus Randolfun başçılıq etdiyi "Sterility Gold LTD" şirkətinə məxsusdur.

1998-ci ildə FDM şirkəti Ermənistan hökumətinə məxsus "Ararat Gold Recovery Company" (AGRC) şirkətinin investisiyaların 50%-ni alaraq şirkətin tam sahibi olub. AGRC Söyüdlü yatağının yenidən istismarına başlayıb. Bu yatağın qızıl ehtiyatları 12 milyon unsiya (370 ton) dəyərində qiymətləndirilir. 2010-cu və 2011-ci illərdə erməni şirkəti tərəfindən Söyüdlü qızıl yatağından ildə təxminən 700 kq qızıl hasil edilib.

6. Mining activities on 442.17 hectares of Soyudlu gold mine in the occupied Kalbajar district
40° 14' 01" N, 45° 58' 17" E

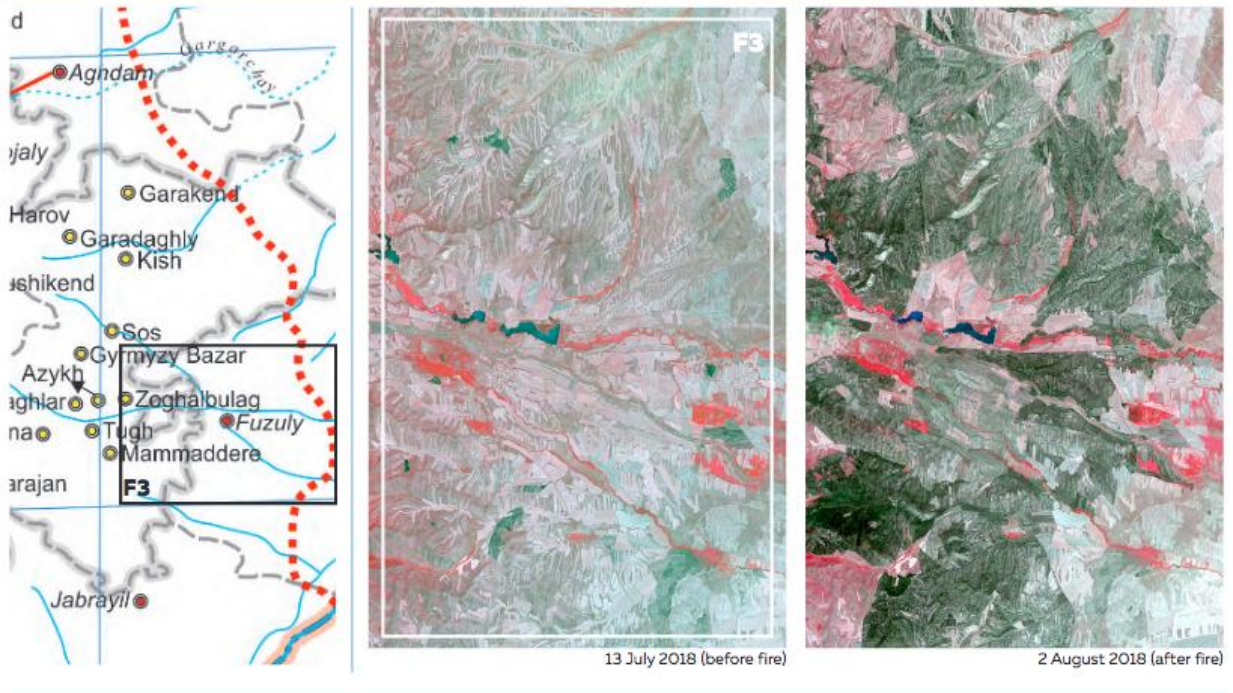
6. Ətraf mühitə ağır təsirlər

6.1. Törədilən yanğınların ətraf mühitə təsiri

Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərində qəsdən törədilmiş yanğınlar nəticəsində təxminən 110 min hektardan artıq ərazi yanaraq məhv olmuşdur. Yanğınlar zamanı torpağın məhsuldar üst münbit qatı, ot və kolluqlarla birlikdə bütün canlılar məhv olur.

BMT Baş Assambleyasının 2006-cı ildə qəbul etdiyi "Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərindəki vəziyyət" adlı 60/285 sayılı Qətnaməsində təsirə məruz qalan ərazilərdə ətraf mühitə geniş ziyan vuran yanğınlarla əlaqədar ciddi narahatlıq ifadə edilmiş və təsirə məruz qalmış ərazilərdə yanğınların təcili söndürülməsi və zərərli nəticələrinin aradan qaldırılması məqsədilə ekoloji əməliyyat keçirməyin zəruriliyi vurğulanmışdır.

3. Burned area covering 347 km² and affecting 25 villages in the occupied Fuzuli district stretching 22 km from the South to the North and 17 km from the East to the West | 39° 36' 24.92" N, 47° 06' 26.71" E

Əfsuslar olsun ki, meşə ərazilərinin məhv edilməsi prosesi davam etməkdədir.

Ermənistan indi də qəsdən zəhərli, söndürülməsi mümkün olmayan və istifadəsi qadağan olunmuş ağ fosfor tipli bombalardan istifadə etməklə olduqca qiymətli Şuşa meşələrini yandırmaqla Azərbaycanın işğal altında saxladığı ərazilərdə ekoloji terroru davam etdirir və bölgənin, ümumiyyətlə isə planetimizin ekoloji durumuna qarşısızalmaz zərərər vurmaqla yeni növ cinayətlərə əl atır.

Eyni zamanda Ermənistan beynəlxalq humanitar hüquq normalarını kobud şəkildə pozaraq 29-30 oktyabr 2020-ci il tarixlərində cəbhə xəttindən kənarda yerləşən xüsusi mühafizə olunan və beynəlxalq səviyyədə tanınan Göygöl milli parkının və "Əsasən su quşlarının yaşama yerləri kimi beynəlxalq əhəmiyyəti olan sulu-bataqlıq yerlər haqqında" Ramsar Konvensiyasının siyahısına daxil edilmiş Ağgöl milli parkının ərazisini rakət atəşənə tutaraq 20 hektar ərazidə geniş miqyaslı yanğınlar törətmiş və nəticədə flora, faunaya və təbii landşafta ciddi ziyan vurmuşdur.

6.2. Hava, su, torpağların çirkləndirilməsi və zərərli tullantuların basdırılması

İşğal olunan ərazilərdə Azərbaycanın təbii sərvətlərinin qanunsuz vandal şəkildə istismarı zamanı heç bir beynəlxalq hüquq və beynəlxalq Konvensiyalar tərəfindən dəstəklənən ekoloji standartlara, qaydalara riayət edilmədiyindən və ələcdə Ermənistan ərazisindən işğal olunan ərazilərə çirkab suların məqsədli axıdılması nəticəsində aşağıdakı mənfi təsirlər qeydə alınmışdır;

- İşğal olunmuş Kəlbəcər rayonu ərazisindəki Zod qızıl yatağının istismarı nəticəsində Tərtər çayının suları Arsen, sianid və digər ağır metallarla kəskin şəkildə çirklənmişdir.
- Ermənistan ərazisindən gün ərzində 2,1 milyon m³ çirkab sular təmizlənmədən birbaşa Araz çayına axıdılır. Arazın çirkləndirilməsi Ermənistan ərazisindən gələn Xonaşen, Qarqarçay, Oxçuçay, Bazarçay, Bəsitçay, Həkəriçay, Köndələn çay, Tərtərçay və Xaçınçay vasitəsilə baş verir.
- Ermənistan ərazisində yerləşən Qacaran mis-molibden, Qafan mis filizsaflaşdırma kombinatlarının kimyəvi çirkli suları və Qafan-Qacaran şəhərlərinin (o cümlədən kəndlərin, xəstəxanaların, kənd təsərrüfatı obyektlərinin) bioloji çirkli suları təmizlənmədən (zərərsizləşdirilmədən)

birbaşa Azərbaycan ərazisində Zəngilan rayonunun Şərikan kəndinin qarşısında Oxçuçaya buraxılır ki, bu da çay hövzəsini «Ölü zonaya» çevirmişdir. Çayın Azərbaycan ərazisinə düşən yatağının 43 kilometri, su toplayıcı sahəsinin isə 455 km²-i daim çirklənməyə məruz qalır. Nəticədə çay suyunda əzəldən formalaşmış mikroflora–fauna da məhv olmuş, öz-özünü təmizləmə prosesi dayanmışdır.

6.3. Radioaktiv çirklənməsi

Dünyanın ən təhlükəli 5 nüvə stansiyasından biri sayılan Metsamor AES-dən radiasiya sızması ilə bağlı aparılan araşdırmalar sübut edib ki, həqiqətən də həmin stansiyadan insan sağlamlığını təhdid edən səviyyədə ətrafa nüvə axını var. İstehsal tullantılarının ləvğ edilməsi üçün əlverişli poliçonun olmaması və son vaxtlar nüvə və radioaktiv materialların, habelə nüvə yanacağı tullantılarının qaçaqmalçılığında Ermənistanın xüsusi rol oynaması faktlarının artması barədə məlumatlar Azərbaycanın nəzarətsiz qalmış işğal olunan ərazilərində radioaktiv tullantıların basdırılması ehtimalını artırır.

AŞPA-nın 7 may 2002-ci il tarixli 9444 sayılı sənədində deyilir: “Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin nəticələrindən biri də Ermənistan hərbiçiləri tərəfindən Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərində nüvə tullantılarının nəzarətsiz basdırılma zonalarının yaradılmasıdır. Bu, bütün Cənubi Qafqaz regionu üçün ciddi təhlükə yaradır.

6.4. Ekoloji terror

Kəlbəcərin uzun müddət işğal altında saxlanması nəticəsində həmin ərazidə bioloji müxtəlifliyə, o cümlədən flora və fauna növlərinə, xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinə ciddi zərər vurulub, ərazilərin yandırılması, su resurslarının çirkləndirilməsi, qiymətli ağac növləri ilə zəngin meşələr, eləcə də təbiət abidələrinin, ümumilikdə yeraltı və yerüstü təbii sərvətlərin məqsədli şəkildə talan edilməsi nəticəsində ekoloji tarazlıq pozulub. Kəlbəcər rayonunda 968 hektar ərazini əhatə edən “Qırmızı kitab”a daxil edilmiş ayıfındığı ağacları da kütləvi şəkildə qırılmışdır. Ayı fındığına Azərbaycanın başqa meşələrində nadir hallarda təsadüf olunur. Kəlbəcər rayonunda dəniz səviyyəsindən 1500-2100 m hündürlükdə bitir. Meşənin tərkibində ayı fındığı, palıd, vələs, cökə, fındıq, fısdıq ağacları vardır. Bəzi ayı fındığı ağaclarının hündürlüyü 25 m-ə, diametri 48-120 sm-ə çatır. Məhdud dairədə yayıldığı üçün qiymətlidir.

Uzun illər Azərbaycanın və regionun ekosisteminə vurduqları ziyan ilə razı qalmayaraq ermənilər işğal etdiyi ərazilərdə yeni ekoloji terrora əl atdı. Beləki 10 noyabr 2020-ci il tarixində Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Ermənistan Respublikasının baş naziri və Rusiya Federasiyasının Prezidentinin bəyanatına əsasən 15 noyabr 2020-ci il (daha sonra 25 noyabr tarixinə dəyişdirildi) tarixinədək Azərbaycan Respublikası Kəlbəcər rayonu işğalçılar tərəfindən tərk edilərək

Azərbaycana qaytarılması razılaşıdırılmışdır. Və artıq 11 noyabr tarixindən bu günədək işğalçılar Kəlbəcər meşələrində kütləvi kəsim və yanğın törədir. Bu faktlar sülhməramlılar tərəfindən çekilən video süjetdə əks etdirilmişdir. Bioloji müxtəliflik baxımdan dünyanın 25 qaynar nöqtələrindən biri olan regionda baş verən ekoloji terrorun fəsadları yalnız Azərbaycan deyil global səviyyədə unikal ekosistemin məhv edilməsi ilə öz mənfi təsirini göstərəcəkdir.

7. Enerji təhlükəsizliyi

Bu ilin iyulunda Tovuzda baş verən hadisələr göstərdi ki, Azərbaycanın ölkəmizdə reallaşdırılan beynəlxalq neftqaz kəmərlərinə hücum mesajlarına olan narahatlığı və xəbərdarlığı əsassız deyilmiş. İndi isə dünya bir daha şahid oldu ki, Ermənistan bu təhlükəni reallığa çevirməyə çalışdı. Ermənistan ordusu strateji və beynəlxalq əhəmiyyət kəsb edən neft və qaz kəmərlərinin¹ (Bakı-Tbilisi Ceyhan (BTC), Qərb İxrac Boru Kəməri (QİBK), Cənub Qafqaz Boru Kəməri (GQBK) və Cənub Qaz Dəhlizi) keçdiyi əraziləri rayonlarını da mütəmadi raket atəşinə tutur. Bu isə həm də Avropanın enerji təhlükəsizliyinə ən böyük təhdiddir.

Neft kəmərləri

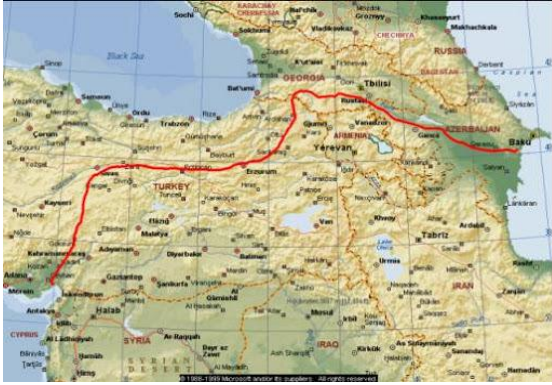
Bakı-Tbilisi-Ceyhan (BTC) boru kəməri hazırda əsasən Azəri-Çıraq Günəşlidən hasil edilən nefti və Şahdənizdən hasil olunan kondensatı Azərbaycandan nəql edir. O, Bakı yaxınlığındakı Səngəçal terminalından başlayıb Azərbaycandan, Gürcüstandan və Türkiyədən keçərək Aralıq dənizinin Türkiyə sahilindəki Ceyhan dəniz terminalınadək uzanır. Bundan əlavə, Türkmənistandan gələn xam neft də bu boru kəməri vasitəsilə nəql olunmağa davam edir. 2013-cü ilin oktyabr ayından etibarən BTC boru kəməri ilə yenidən müəyyən həcmərdə Qazaxıstandan gələn Tengiz xam neftinin nəqlinə başlanıb.

¹ BTC- BP (30,1 faiz, Böyük Britaniya), "AzBTC" (25 faiz), MOL (8,9 faiz, Macarıstan), "Equinor" (8,71 faiz, Norveç), TPAO (6,53 faiz, Türkiyə), "Eni" (5 faiz, İtaliya), "Total" (5 faiz, Fransa), ITOCHU (3,4 faiz, Yaponiya), INPEX (2,5 faiz, Yaponiya), "ExxonMobil" (2,5 faiz, ABŞ) və "ONGC (BTC) Limited" (2,36 faiz, Hindistan) şirkətləri yer alıb. Boru kəmərinin Azərbaycan və Gürcüstanda yerləşən hissələrinin operatoru BTC Ko.-nun səhmdarları adından BP, Türkiyədə yerləşən hissəsinin operatoru isə BOTAŞ Interneşnl Limited (BIL) şirkətidir. Hazırda BTC boru kəməri əsasən Azərbaycandan AÇG nefti və Şahdəniz kondensatı daşıyır. Bundan əlavə, BTC vasitəsilə digər xam neft və kondensat həcmələri də, o cümlədən Türkmənistan, Rusiya və Qazaxıstan nefti nəql olunur.

Qərb İxrac Boru Kəməri² (QİBK)

Xəzərdəki neft yataqlarından xam nefti Qara dəniz sahilinə nəql edir və xam neft orada tankerlərə yüklənərək Bosfor boğazından keçməklə Avropa bazarlarına yola salınır.

QİBK Bakı yaxınlığındakı Səngəçal terminalından başlayaraq Azərbaycandan və Gürcüstandan keçməklə Qara dənizin Gürcüstan sahilindəki Supsa terminalına qədər uzanır. Bu boru kəmərinin uzunluğu 829 kilometrdir.

BTC

Qərb İxrac Boru Kəməri

Qaz kəmərləri

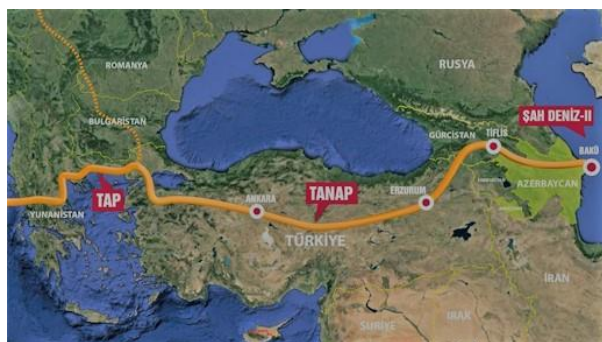
Cənub Qafqaz Boru Kəməri³ (GQBK) Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda yerləşən Şahdəniz qaz yatağından hasil edilən qazı Gürcüstan və Türkiyəyə nəql etmək üçün inşa edilmiş qaz kəməridir. Boru kəməri Bakı yaxınlığındakı Səngəçal terminalından başlayır. Bu boru kəməri Türkiyə sərhədində Azərbaycan və Gürcüstanda Bakı-Tbilisi-Ceyhan (BTC) neft kəməri ilə eyni marşrutdadır və Türkiyədə bu ölkənin qazpaylama sisteminə birləşdirilib.

² Azərbaycan Beynəlxalq Əməliyyat Şirkəti (ABƏŞ) boru kəmərinin sahibidir və Azəri-Çıraq-Dərinisulu Günəşli (AÇG) Hasilatın Pay Bölگüsü Sazışının tərəfdaşları adından onu istismar edir. 2020-ci ilin birinci rübündə ərzində Qərb İxrac Boru Kəməri marşrutu vasitəsilə 8 milyon bareldən çox neft ixrac etmişdir.

³ Bu boru kəməri 2006-cı ilin sonlarında istismara verilərək əvvəl Azərbaycana və Gürcüstan, 2007-ci ilin iyul ayından başlayaraq isə həm də Türkiyəyə Şahdəniz Mərhələ 1 qazını çatdırır.

Bütövlüklə boru kəmərinin istismar əməliyyatlarına və tikintisinə Cənubi Qafqaz Boru Kəməri Şirkəti (CQBK Ko) cavabdeh olub.

Cənub Qaz Dəhlizini⁴ seqmentlərini “Şahdəniz-2”, Cənubi Qafqaz Boru Kəmərinin Genişləndirilməsi, TANAP və TAP layihələri təşkil edir. Cənub Qaz Dəhlizi layihəsinin əsas məqsədi Avropanın enerji təhlükəsizliyinin təmin edilməsi və artırılması, Azərbaycan qazını Cənub Qafqaz Qaz Boru Kəməri (CQBK), TANAP və Trans-Adriatik Boru Kəməri (TAP) vasitəsilə Türkiyə və Cənubi ixracını təmin etməkdir. https://az.wikipedia.org/wiki/C%C9%99nub_Qaz_D%C9%99hlizi - cite_note-5

Cənub Qaz Dəhlizi

Cənub Qafqaz Boru Kəməri

Kəmərlər bir birindən 15 metr məsafə ilə yanaşı inşa olunub. Kəmərlər keçən ərazilərin raket atəşinə tutulmasında məqsəd isə ölkəmizdə ekoloji fəlakətin yaratmaqdır. Kəmərlər Azərbaycanda 13 rayon – Qaradağ, Abşeron, Hacıqabul, Ağsu, Kürdəmir, Ucar, Ağdaş, Yevlax, Goranboy, Samux, Şəmkir, Tovuz, Ağstafa rayonlarından keçir. Və bu rayonların 6-sı erməni ordusu tərəfindən raket hücumuna məruz qalmışdır. Belə ki:

- 30.06.2020 keçən gecə və səhər saatlarında Qazax rayonunun Bala Cəfərli, Quşçu Ayrım, Ağstafa rayonunun Köhnəqışlaq və Tovuz rayonunun Qaralar kəndləri Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən iriçaplı silahlardan intensiv atəşə məruz qalıb
- 2 oktyabr 2020-ci il tarixində isə Ermənistan ordusu ərazisindən 4 (dörd) neft və qaz kəmərləri keçən Şəmkir rayonunun Sabirkənd yaşayış məntəqəsini ağır artilleriya və raket atəşinə tutub.

⁴ 2020-ci ildə bu qaz kəmərinin buraxılış qabiliyyətinin ildə 16 mlrd. 2023-cü ildə 23 mlrd., 2026-cı ildə isə 31 mlrd. kubmetrə çatdırılacağı gözlənilir [Cənubi Qafqaz qaz boru kəməri](#)ni (Bakı-Tbilisi-Ərzurum) genişləndirmək, həmçinin Türkiyədə [TANAP](#) qaz kəmərinin tikintisini və Avropada TAP qaz kəməri genişləndirilməsi üzrə layihədir.

- 6 oktyabr 2020-ci il tarixdə saat 21 radələrində regionun ən böyük strateji layihəsi, Avropanın enerji təhlükəsizliyi sahəsində mühüm yer tutan Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəməri hədəfə almaqla kəmərin Yevlax rayon ərazisindən keçən hissəsinə raket zərbələri endirsə də, ordumuzun qətiyyətli tədbirləri nəticəsində həmin terror cəhdinin qarşısı alınıb.

Özü də qeyd edim ki, atəş nöqtəsi olaraq Yevlax rayonunun ərazisinin seçilməsi təsadüfi deyil. Belə ki, BTC keçdiyi ərazilər boyunca torpağın altı ilə çəkilib. Azərbaycan ərazisində yalnız iki yerdə kəmərin müəyyən hissəsi yerin üstü ilə gedir: Səngəçal terminalında və Yevlax rayonu ərazisində. Bu ərazilərdə nasos-kompressor stansiyaları yerləşir. Bunu hədəf götürməklə Ermənistan Azərbaycanın enerji arteriyasını kəsmək niyyətindəydilər”.

- Oktyabrın 7-si saat 22:00 radələrində Ermənistana məxsus pilotsuz uçuş aparatı (PUA) Ermənistan-Azərbaycan dövlət sərhədinin Ağstafa rayonu sahəsində uçuş keçirməyə cəhd göstərib. Ağstafa rayonunun da 10 kəndindən Beynəlxalq əhəmiyyətli dörd neft və qaz kəməri (2 neft və 2 qaz) keçir.
- 18.10.2020- Goranboy və Samux rayonları ermənistan ordusu tərəfindən atəşə tutulub.
- 22.10.2020- səhər saatlarında Ermənistan ərazisindən Kürdəmir rayonu istiqamətində 1 raket buraxılıb.

Beləliklə Ermənistan ordusu tərəfindən neft-qaz kəməri keçən 13 rayondan 7-si raket atəşinə məruz qalıb.

8. Strateji əhəmiyyətli və mülki obyektlərinin hədəfə alınması

Biz münaqişə zonasından 100 km aralıda yerləşən Mingəçevir Su Elektrik Stansiyasına və Mingəçevir Su Anbarına davamlı olaraq həyata keçirilən raket hücumları ilə əlaqədar ətraf mühitlə bağlı konvensiyalarda tərəf kimi iştirak edən ölkələrin susmasından dərin narahatlığımızı ifadə edirik. Mingəçevir Su Anbarı enerji istehsalı və kənd təsərrüfatı sahəsində əhəmiyyət kəsb edən mühüm obyektlərdən biri olmaqla Cənubi Qafqaz regionunda ən böyük su anbarıdır. Anbarın 83 metrlik normal dolma səviyyəsində ümumi su tutumu 15730 milyon kubmetrdir. Dağıdıla biləcək bənddən axan su Azərbaycanın böyük bir ərazisini su altında qoya bilər ki, bu da humanitar və ekoloji fəlakətə və nadir biomüxtəlifliyin yox olmasına və Azərbaycanın və regionun ətraf mühitinin bərpa olunmaz miqyasda zərər görməsinə gətirib çıxara bilər.

Biz Ermənistanın 27 sentyabr 2020-ci il tarixindən başlayaraq Azərbaycana qarşı həyata keçirdiyi növbəti hərbi təcavüzünü və münaqişə bölgəsindən çox uzaqda yerləşən Azərbaycanın sıx məskunlaşmış bölgələrindəki mülki əhalini hədəfə almasını kəskin pisləyirik. 6 noyabr tarixinə olan məlumata görə, 92 mülki şəxs öldürülmüş və 404 mülki şəxs yaralanmışdır. 504 mülki obyekt və 3164 ev dağıdılmışdır. Yaşayış məntəqələrinin bilərəkdən hədəfə alınması əhalinin məcburi daxili köçürülməsinə gətirib çıxarır və şəhər və ətraf mühitin idarə edilməsində qeyri-dayanıqlı tendensiyalara səbəb olur.

9. Çağırış

Erməni işğalçılarının bölgənin ekoloji təhlükəsizliyinə təhdid yaradan qanunsuz fəaliyyətləri bir çox beynəlxalq konvensiyaların, o cümlədən Ermənistanın da üzv olduğu BMT-nin Bioloji müxtəliflik haqqında, Səhrələşməyə qarşı mübarizə haqqında və digər beynəlxalq razılaşmalardan irəli gələn öhdəliklərin kobudcasına pozulmasıdır.

Biz Üzv Ölkələrin beynəlxalq ekoloji konvensiyalardan və müvafiq müqavilələrdən irəli gələn öhdəliklərə sadıq qalacağına ümid edir və beynəlxalq ekoloji

konvensiyaların və çoxtərəfli ətraf mühit müqavilələrinin iştirakçısı olan ölkələri, eləcə də Aİ, BMT və digər beynəlxalq qurumları Ermənistan tərəfindən işğal olunmuş Azərbaycan ərazilərində təbiətin qəsdən məhv edilməsini və mülki və strateji obyektlərin hədəf alınmasını qınamağa və bu cür əməllərə son qoymağı tələb etməyə çağırırıq.

Ermənistan ordusunun nef-qaz kəmərlərin keçən əraziləri atəşə tutması təsadüfi deyil, məqsədyönlü olduğunu düşünərək, və bunun ciddi fəsadlar ver biləcəyini nəzərə alaraq, ərazisindən beynəlxalq neft və qaz kəmərləri keçən ölkə rəhbərlərinə, Avropa Birliyi ölkələrinə, kəmərlərə maliyyə vəsaiti ayran Beynəlxalq Maliyyə Qurumlarına, kəmərlərə sərmayə qoyan və müəyyən paya malik olan çoxlu sayda şirkətlərə müraciət edərək, Sizlərdən Ermənistanın Azərbaycana qarşı təcavüzünü, mülki əhalinin qəsdən bombalamasını, global enerji xətlərinin keçdiyi əraziləri hədəfə almasını pisləməyə və işğalçı Ermənistana qarşı təsirli tədbirlər görməyə çağırırıq. Ermənistanın bu təcavüzü təkcə Azərbaycana qarşı deyil, bu həmdə Avropanın enerji təhlükəsizliyinə ciddi təhdiddir.